

4 ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ. ОСНОВИ БАГАТОСТУПЕНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

1. Поняття про освіту.
2. Система вищої освіти країн світу.
3. Система вищої екологічної освіти в Україні.
4. Освітньо-кваліфікаційні рівні у системі вищої освіти України.

1. Поняття про освіту.

Освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього будь-якої країни. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал людства. За допомогою цього процесу суспільство з покоління у покоління передає знання та навички. Освітня діяльність є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

Визначення поняття «освіта» дано у «Міжнародній стандартній класифікації освіти» (МСКО). У цьому документі під освітою розуміється «організований і стійкий процес комунікації, що породжує навчання» і розкривається зміст, що вкладається у кожне слово цього визначення:

- процес комунікації – це взаємини між двома і більше особами (включаючи передачу інформації, повідомлень, ідей, знань, стратегій і т. п.);
- навчання – це будь-яка зміна у поведінці, формації, знаннях, взаєморозумінні, світогляді, у системі цінностей чи навичках (аби вважатися освітою, навчання має носити плановий характер);
- організоване навчання – навчання, яке сплановане відповідно до визначеної моделі чи визначеної послідовності з чітко позначеними цілями;
- стійке навчання – це процес, який припускає, що у будь-якому навчальному досвіді є елементи тривалості й безперервності.

Отже, *освіта* – це система навчання, соціалізації та розвитку, спрямована на засвоєння індивідом системи елементів об'єктивного досвіду людства, необхідного для успішного здійснення ним діяльності у обраній сфері суспільної практики, та визнана суспільством як певний рівень розвитку індивіда. При цьому під соціалізацією розуміють кількісну і якісну зміну системи цінностей, соціально значимих переконань і установок, ціннісних орієнтацій, ідеалів, моральних якостей особистості, необхідних для досягнення успіху у певному суспільстві (соціумі).

Поняття «освіта» відрізняється широтою смислових значень, багатогранністю аспектів, актуальністю, глибиною значимості. У класичній теорії навчання зазначається, що категорія освіти має п'ять аспектів: освіта як цінність, як система, як процес, як послуга та освіта як результат.

Освіта як цінність має на меті залучення до культури – до того багатства, що накопичило суспільство, цивілізація. Ціннісна характеристика передбачає розгляд трьох взаємозалежних блоків: освіта як цінність державна, суспільна та особистісна.

Освіта як процес – це спеціально організована передача соціально значимого досвіду, процес цілеспрямованої зміни властивостей особистості, перетворення свідомості, формування людини як особистості, як професіонала. Освіта як процес руху до заданої мети навчання характеризується суб'єктивна-об'єктивними діями викладачів і студентів.

Освіта як результат (загальна середня, базова та повна вища) свідчить про завершення деякого її етапу, про закінчення навчального закладу, що засвідчується сертифікатом (свідоцтвом, дипломом).

Освіта, зрештою, може розглядатися як результат державного, суспільного та особистісного присвоєння усіх цінностей, які виникли у процесі освітньої діяльності, які значимі для економічного, морального, інтелектуального стану усіх споживачів продукції освітньої сфери.

Освіта як послуга передбачає створення умов для оптимального, ефективного процесу і отримання максимального результату та якості освіти.

Освіта як система має структуру (складові і зв'язки), що може бути представлена з різних підстав (функціональним завданням, рівнем управління, видом фінансування, рівнями і формами навчання і т. п.).

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості і вищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення його освітнього рівня, забезпечення економіки кваліфікованими фахівцями (преамбула Закону України «Про освіту»). У останню чверть ХХ століття у нашій цивілізації прискорилися і загострилися процеси, які провідні вчені світу визначають як перехід від індустріальної до постіндустріальної або інформаційної цивілізації, у якій процеси створення та поширення знань стають ключовими. Більшість дослідників цілком обґрунтовано вважають, що необхідна радикальна перебудова існуючої системи освіти, яка сьогодні вже не відповідає сучасним вимогам і не може забезпечити якісної підготовки людей до майбутнього, що стрімко наближається і ставить перед людством все нові та нові глобальні проблеми.

Про **кризу освіти** говорять вчені та уряди практично усіх країн світу, у тому числі і найбільш розвинених, а також експерти таких впливових міжнародних організацій як ЮНЕСКО, Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Світовий банк. Сучасний освітній процес вступає у кардинальне протиріччя не тільки із сьогоднішнім, але й із майбутнім. Система цінностей, цілей та ідеалів, що функціонує на теперішній час в освітньому процесі, не адаптована до майбутнього, все більше відстає від сьогоднішнього, тим самим не дозволяючи вирішувати проблеми виходу із глобальної проблеми соціоприродної кризи, яка все більше поглиблюється.

Криза освіти має глобальний характер, вона охопила увесь світ, найбільш глибоко та гостро вразивши країни, що розриваються, і пострадянські держави. У кризі освіти більшість аналітиків вбачають загрозу національній безпеці, сигнал до негайних і рішучих дій щодо її подолання. Аналіз цієї ситуації дозволяє виділити ряд об'єктивних передумов, факторів, що спричиняють необхідність реформування освіти. Ці фактори можна розділити на дві групи: загальні, які діють в усьому світі, та особливі, що діють в одній або декількох країнах.

2. Система вищої освіти країн світу.

Система освіти у країнах західної Європи та Америки істотно відрізняється від тієї, що склалася в Україні та країнах колишнього СРСР. У зв'язку з цим існує невідповідність між організаційною структурою інститутів, термінами навчання, різними ступенями (бакалавр, магістр) та дипломами, що надають своїм випускникам навчальні заклади.

Структура світової системи вищої освіти є надзвичайно різноманітною, однак у ній домінують дві основні тенденції: унітарна та бінарна.

Унітарна або єдина система освіти – це така система, коли вища освіта забезпечується університетами або закладами університетського типу, які пропонують як загальні академічні ступені, так і глибокі професійно орієнтовані програми різної тривалості й рівня. Запропоновані програми навчання є досить різноманітними за рівнем, характером та академічною й теоретичною орієнтацією. При унітарній системі вищої освіти до її складу входять лише університети (частка інших вищих навчальних закладів (ВНЗ) становить незначний відсоток). Такою є освіта у Італії, Іспанії, Австрії, Фінляндії, Швеції. У цих країнах згладжуються відмінності між університетами та політехнічними ВНЗ. Деякі експерти виділяють у окрему групу країни з так званими "інтегрованими" університетами, до складу яких увійшли спеціалізовані середні і вищі навчальні заклади (Швеція та Іспанія)

Бінарна або подвійна система – це система освіти, де поряд з традиційним університетським сектором перебуває окремий сектор неуніверситетської вищої освіти. У цій системі чітко розрізняють:

- 1) університети, які пропонують програми з поглибленим теоретичним курсом, спрямованим на ґрунтовний науковий пошук;
- 2) неуніверситетські заклади, що пропонують програми професійного навчання високого рівня.

Проте, у багатьох країнах ці відмінності стають усе менш очевидними завдяки більшому академічному розвитку неуніверситетського сектору з одного боку, а з іншого – усе більшій участі університетів у професійно орієнтованій діяльності. Така система освіти притаманна більшості розвинених країн світу, де поряд з університетським сектором існують численні спеціалізовані заклади, у яких навчається значна частина молоді. З європейських країн бінарну Систему вищої освіти мають Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Ірландія, Нідерланди, Норвегія, Німеччина, Франція, Швейцарія та ряд інших.

Крім того, у багатьох країнах є неофіційні приватні або міжнародні освітні заклади, що видають транснаціональні дипломи. За своєю природою вони не належать до державної системи освіти, що ускладнює визнання їх дипломів як національних. Законодавство європейських країн по-різному забезпечує контроль за якістю освіти у цих закладах. Однак уже є декілька державних та міжнародних ініціатив, спрямованих на подолання цього: фахівці прагнуть створити щось на зразок міжнародних правил або контролю за якістю навчання.

3. Система вищої екологічної освіти в Україні.

У сучасному світі велика увага приділяється проблемам навколишнього середовища, екологічної культури, інформованості та усвідомленого ставлення людей до природи, їх розумінню можливих шляхів вирішення різних екологічних проблем. Для підвищення екологічної культури необхідно ефективна екологічна освіта. Екологічна освіта в сучасному світі стала необхідною частиною гармонійного, економіко-екологічного розвитку держави.

В останні десятиріччя Україна взяла курс на інтеграцію системи вищої освіти у Болонський процес. Відповідно до його вимог, наш уряд здійснює реформування системи вищої освіти. Деякі положення Болонського процесу вже виконані: створена національна система акредитації закладів освіти; двоциклова система підготовки фахівців, що дає можливість перейти з часом до трициклової системи (рис. 1).

Однак не слід забувати про відмінності в розумінні ролі освіти в Європі та Україні. В Європі освіта, як і політична діяльність, завжди була «соціальним ліфтом», можливістю підвищення соціального статусу людини, що було доступно лише людям з певним матеріальним достатком. Останнім часом ставлення до Болонського процесу в Європі не рівнозначне: багато прихильників вважають Болонський процес позитивною, ліберальною реформою в системах вищої освіти європейських країн, але деякі елітарні вузи (Кембрідж, Паризький політехнічний інститут та ін.) відмовляються брати участь у Болонському процесі, мотивуючи тим, що подібні реформи знижують якість освіти.

Освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти – характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості знань, умінь та навичок особи, що забезпечують її здатність виконувати завдання та обов'язки (роботи) певного рівня професійної діяльності.

В Україні розрізняють наступні освітньо-кваліфікаційні рівні (згідно з відповідними освітньо-професійними програмами):

- кваліфікований робітник;
- молодший бакалавр;
- бакалавр;
- спеціаліст (до 2016 року);
- магістр.

Підвищення кваліфікації, перепідготовка кваліфікованих робітників та фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітньо-професійними програмами післядипломної підготовки.

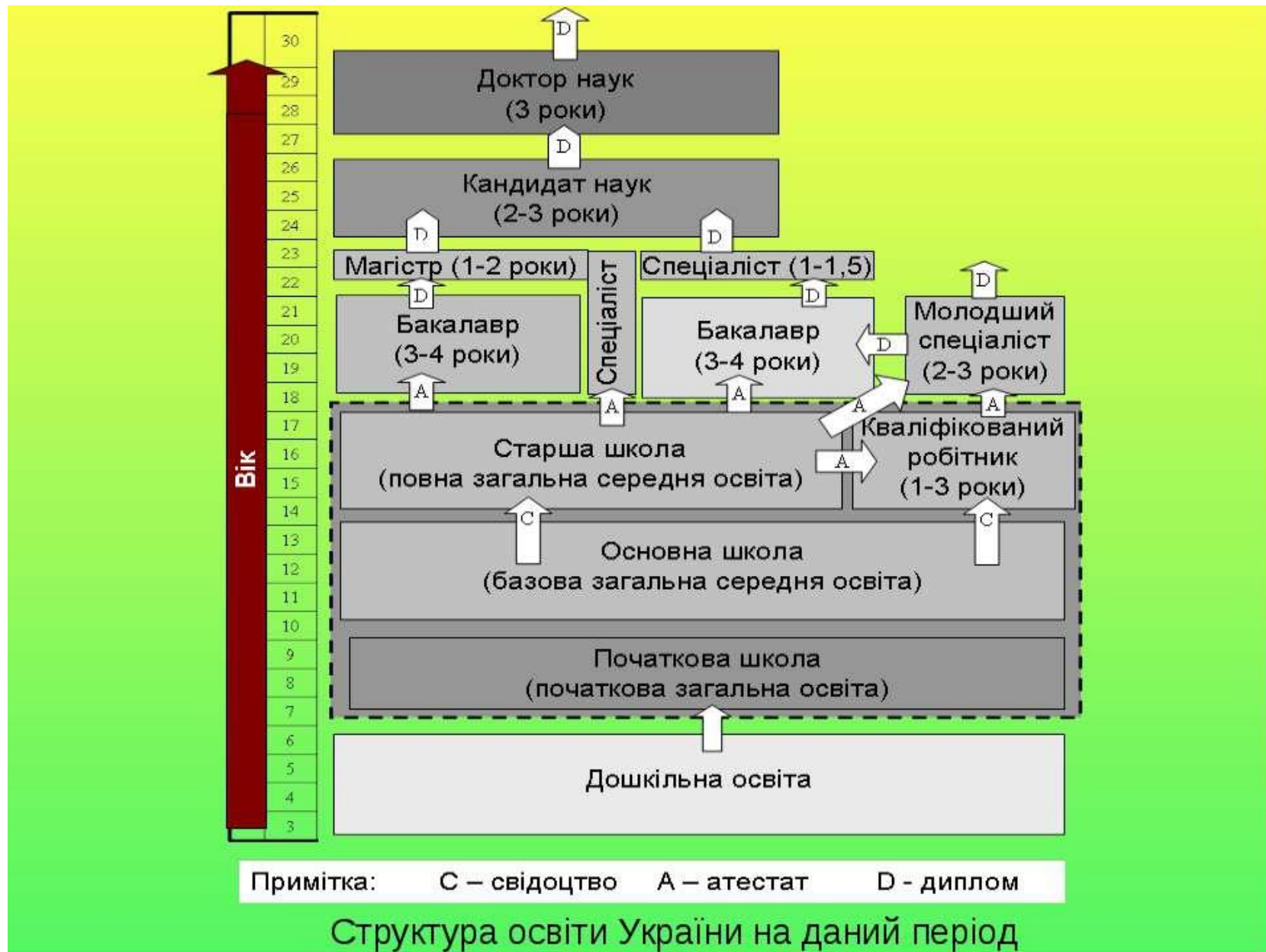

Рис. 1 – Структура модернізації сучасної системи освіти України відповідно до вимог Болонської системи

Навчальні заклади відповідно до потреб народного господарства в межах ліцензованого обсягу прийому на відповідний напрям підготовки чи спеціальність здійснюють на конкурсній основі прийом на навчання за освітньо-професійними програмами підготовки кваліфікованих робітників та фахівців з вищою освітою.

Освітньо-професійні програми підготовки кваліфікованих робітників та фахівців з вищою освітою відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів – це державні документи, які визначають зміст та нормативний термін навчання і передбачають відповідні форми контролю та державної атестації. Зазначені освітньо-професійні програми затверджуються Міносвіти.

Вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки встановлюються державними стандартами освіти, які є основою оцінки освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня громадян незалежно від форм одержання освіти.

Контроль за рівнем освітньої та фахової підготовки, яку здобуває особа у процесі засвоєння змісту навчання, і визначення його відповідності встановленим у змісті освіти вимогам здійснюються в установленому порядку.

Зміст освіти встановлюється в освітньо-кваліфікаційних характеристиках та інших актах органів управління освітою і змінюється відповідно до рівня розвитку науки, культури, виробництва, суспільства.

Освітньо-кваліфікаційні характеристики фахівців з вищою освітою відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів – це державні документи, які визначають цілі освіти у вигляді системи виробничих функцій, типових задач діяльності та умінь, необхідних для вирішення цих задач.

Термін викладання нормативної і вибіркової частин змісту освітньо-професійної програми для заочної та інших форм навчання визначається навчальним закладом і може перевищувати нормативний термін навчання не більше, ніж на 20 відсотків.

Навчальні заклади самостійно визначають перелік та зміст вибіркового навчальних дисциплін освітньо-професійних програм, а також розробляють структурно-логічну схему навчання, робочі програми нормативних навчальних дисциплін.

Переліки робітничих професій, а також напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка кваліфікованих робітників та фахівців з вищою освітою у навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, та зразки документів про здобуття освіти і певної кваліфікації та порядок їх видачі затверджує Кабінет Міністрів України.

Умови прийому на навчання за освітньо-професійними програмами підготовки кваліфікованих робітників розробляються і затверджуються Міносвіти в установленому порядку.

Правила прийому на навчання за освітньо-професійними програмами підготовки фахівців з вищою освітою встановлюються вищим навчальним закладом відповідно до Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту) та Типових умов прийому до вищих навчальних закладів, які розробляються і затверджуються Міносвіти в установленому порядку.

Здобуття відповідної кваліфікації фахівця підтверджується *державною атестацією*, яка здійснюється державною екзаменаційною (кваліфікаційною) комісією на підставі результатів державних іспитів та (або) захисту кваліфікаційної роботи після виконання відповідної освітньо-професійної програми підготовки кваліфікованого робітника, молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста та магістра.

Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують документи встановленого зразка про здобуття освіти та кваліфікації. Особи, які мають не менше 75 відсотків відмінних оцінок з усіх навчальних дисциплін та практичної підготовки з оцінками «добре» з інших дисциплін та з оцінками «відмінно» за результатами державної атестації, отримують документи встановленого зразка про здобуття освіти та кваліфікації з відзнакою.

Особи, які не пройшли державної атестації після завершення навчання, отримують відповідний документ.

4. Освітньо-кваліфікаційні рівні у системі вищої освіти України.

В Україні відповідно Закону України „Про вищу освіту”, структура вищої освіти включає такі освітньо-кваліфікаційні рівні: молодший бакалавр, бакалавр, спеціаліст (до 2016 року), магістр.

Молодший бакалавр – це освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить *90–120 кредитів ЄКТС*. Особа має право здобувати ступінь молодшого бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Бакалавр – це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить *180–240 кредитів ЄКТС*. Обсяг освітньо-професійної програми для здобуття ступеня бакалавра на основі ступеня молодшого бакалавра визначається вищим навчальним закладом. Особа має право здобувати ступінь бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується вищим навчальним закладом (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить *90–120 кредитів ЄКТС*, обсяг освітньо-наукової програми – *120 кредитів ЄКТС*. Освітньо-наукова програма магістра обов’язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків. Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня

Також слід зазначити, що відповідно до Закону України «Про вищу освіту» передбачено навчання на третьому та науковому рівнях вищої освіти.

Третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти відповідає *восьмому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій* і передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Науковий рівень вищої освіти відповідає *дев'ятому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій* і передбачає набуття компетентностей з розроблення і впровадження методології та методики дослідницької роботи, створення нових системоутворюючих знань та/або прогресивних технологій, розв'язання важливої наукової або прикладної проблеми, яка має загальнонаціональне або світове значення.

Доктор філософії – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі). Особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь доктора філософії поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді.

Нормативний строк підготовки доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) становить чотири роки. Обсяг освітньої складової освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії *становить 30–60 кредитів ЄКТС*.

Доктор наук – це другий науковий ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії і передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, які забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані в наукових виданнях.

Ступінь доктора наук присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу чи наукової установи за результатами публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей, опублікованих у вітчизняних і міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Складовими системами екологічної освіти та виховання є *формальні і неформальні її структури*.

Формальна екологічна освіта – це спеціально організований цілеспрямований педагогічний процес, який охоплює дошкільні та загальноосвітні заклади, навчально-

виховні заклади робітничих професій, професійну освітню підготовку спеціалістів I – II та III – IV рівнів акредитації, післядипломну підготовку і перепідготовку кадрів, аспірантуру, докторантуру.

Неформальна екологічна освіта передбачає своєчасне поширення об'єктивної екологічної інформації з метою поглиблення екологічних знань та створення умов для самоосвіти громадян. Цей процес планомірно здійснюється через засоби масової інформації, самоосвіту, громадські об'єднання, природно-заповідний фонд, бібліотеки, музеї тощо. Велику роль у цій роботі може відігравати церква.

Основною метою екологічної освіти та виховання є формування екологічної свідомості як специфічної форми регулювання взаємодії людини з навколишнім середовищем. На цій основі формується екологічне мислення, екологічна культура та розширюється світогляд людини.

Основними стратегічними завданнями екологічної освіти та виховання є:

1. збереження життєздатного природного середовища, біологічного різноманіття, у тім числі й генофонду людей;
2. докорінна перебудова екологічної освіти та виховання особистості на наукових і християнських принципах, що є необхідною умовою розбудови незалежної України;
3. формування нового екологічного мислення, що ґрунтується на дотриманні принципів науковості, гуманності у взаємовідносинах суспільства і природи;
4. розвиток екологічної освіти з урахуванням національних надбань, у тім числі й вчення В.І. Вернадського про ноосферу, що сприятиме формуванню екологічного мислення не тільки у вузьконаціональному, а й планетарному аспекті;
5. сприяння екологічній освіті як напряму вдосконалення особистості, її внутрішнього світу та виховання людської гідності, гуманізму, громадянської свідомості;
6. усвідомлення людиною самої себе часткою природи, пов'язаної з її численними нерозривними ланками, що дасть змогу будувати відповідні взаємовідносини з навколишнім середовищем;
7. урахування того, що екологічна освіта сприяє міжнародному взаєморозумінню, співробітництву і миру.

Завдання екологічної освіти вирішуватимуться шляхом:

- 1) формування у свідомості членів суспільства екологічної парадигми замість існуючої технократичної;
- 2) розуміння громадянами України сучасних проблем довкілля й усвідомлення, що єдиним шляхом збереження цивілізації є докорінна зміна у ставленні до природи усіх верств населення;
- 3) розуміння особистої відповідальності кожного члена суспільства за стан довкілля на національному і глобальному рівнях;

- 4) відродження кращих традицій українського народу у ставленні до природи та засвоєння відомих досягнень світової практики;
- 5) залучення усіх громадян до активної природоохоронної діяльності на основі набутих знань і наукових рекомендацій;
- 6) оволодіння громадянами фаховими знаннями в системі людина – суспільство – природа та застосування їх для розв’язання екологічних проблем у конкретних ситуаціях;
- 7) здобуття вміння приймати екологічно виважені рішення щодо місцевих проблем довкілля, спираючись на отримані професійні екологічні знання;
- 8) формування екологічної культури, подолання споживацького ставлення до природи та її ресурсів;
- 9) виховання почуття патріотизму до рідної природи;
- 10) побудови діяльності людини в природному середовищі на наукових і християнських принципах.